

KOVÁCS DEZSŐ

Akik jövőbe látnak

■ HÁY JÁNOS: A HERNER FERIKE FATERJA ■

Háy Jánosnak alighanem szerencséje van a magyar színházzal. Első drámája, *A Gézagyerek kirobbanó szakmai és közönségikert aratott, Pinczés István debreceni rendezése megmutatta a darab erejét, mélységeit, nyelvi-dramaturgiai újszerűségét, s nem utolsósorban egy sereg díjat hozott a szerzőnek, a színészeknek, a produkciónak a tavalyi POSZT-on. A második Háy-mű is igen hamar színre került: ezúttal a Pécsi Harmadik Színházban, Vincze János rendezésében. Ám *A Gézagyerek* igen magas mércét állított az új produkció létrehozói elé: nemcsak a két dráma, hanem a kétféle előadás is összehasonlításra kínálja magát.*

A két „istendráma” sok tekintetben rokon egymással, ugyanaz a nyelv, gondolkodásmód s részben hasonló dramaturgia teszi eredetivé Háy darabjait. Azonos a tematika, a szociális élményvilág, a falusi helyszín. Háy a mai magyar valóság ritkán látható sötét foltjait emeli be az irodalmi-színházi folytonosságba: a lecsúszottság, a szegénység, a kiszolgáltatottság, a peremvidék világát jeleníti meg kivételes nyelvi erővel és plaszticitással. Figu-

rái beletörődnek sorsukba, ám elvágódznak, s a legbanálisabb cselekedetek közepette is létfilozófiai dilemmákkal viaskodnak. Van-e Isten, s ha igen, miért nincs? Mi végre vagyunk a világon?

Az „istendramák” egyik legsajátosabb nyelvi-poétikai vonulata, hogy közvetlen átjárás teremődik bennük a hétköznapi világ esetlegessége és a metafizikai létezők birodalma között. *A Herner Ferike faterja* című drámában három negyvenes munkanélküli

Németh János, Ujláb Tamás és Lipics Zsolt

Tóth László felvétele

árkot kapar egy közelebről meg nem határozott észak-magyarországi falu főutcáján. Kényszerű közhasznú munkát végeznek a nyomorúságos munkanélküli-segélyért. Trécselnek, sziesztáznak, alkoholizálnak és filozofálnak. Nyers és szabadszajú humorral átítatott dialógusaikat rendre sorstragédiák árnyékolják be. A csak villanásnyi epizódra feltűnő Papi Jóska mintegy mellékesen megjósolja nekik közeli pusztulását. Borzalmas halála sokkoló jelenetsor az előadásban: tavaszi hóolvadás után találnak rá foszló tetemére a munkanélküliek a faluszéli istállóban.

A *Gézagyerek*ben egy köfejtőben dolgozó autista fiú tragédiája köré szerveződik a drámai eseménysor. A *Herner Ferike faterja* összetettebb drámai képletet mutat, izgalmas, időfelbontásos szerkezettel operál. Nemzedékeket látunk a színpadon paralel módon, egy mai negyvenes, munkanélküli-generációt, szüleit s a saját gyerekkorukat, ugyancsak harminc évvel korábbi időtávlátban. A címszereplő Ferikéről eleinte csak annyit tudunk, hogy a papája rendőr. Ezt is csak egy-egy elejtett dialógustöredékből, az árkot kaparók akadozó-dadogó szóváltásaiból. Aztán igen lassan, mozaikszerűen tárul fel a múlt, nyílik meg a jövő.

Háy egészen különleges dramaturgia szerint építkezik. Szereplőivel mintegy mellékesen elhullajt egy-egy krimyszerű cselekménymozzanatot, de nem fejezi be a történetet, hanem időben jóval később, jelenetek múlva szövi tovább az eseményszálakat, ám akkor is töredezetten, elmosódottan, sokszor más történetek által elfedetten. Mindehhez sajátos időfelbontás társul: a jelen idejű cselekvések síkjához évtizedekkel korábbi történéssorok kapcsolódnak, amelyek persze magyarázzák, sőt, sokszor motíválják is a jelenbeli tetteket. Példának okáért az egyik szereplő, Krekács Béla arról kezd beszélni, hogy a „mutterja” mondott valamit az egyik kereskedelmi tévécsatornán látott fiúról, Herner Ferikéről. Sokáig, egészen az előadás végéig nem derül ki, mit láthatott az asszony, s főként milyen összefüggésben lehet az elmesélt történet Krekács mindvégig szajkózott szavaival, mármint hogy ő megmondta előre, még iskoláskorukban, amikor összeverekedtek, hogy a Ferike egyszer „szar gyilkos” lesz. A kihagyásos történetmesélés és dramaturgia nemcsak balladai homályt képes teremteni a színpadon, hanem rengeteg humor forrása is. Háy hősei mintha szüntelenül fáziskésésben volnának, elkalandoznak, félreértések hálózatában evickélnek, ha meg akarják érteni a másik szereplő beszédét. Sajátosan humoros szituációk sora követi egymást, amelyben az élőbeszéd darabossága, pongyolasága a kabarétréfák tömörségével vegyül, a nyersen naturalis kiszólások áttelekek nélkül emelődnek metafizikai síkra. Háy igen ökonomikusan és plasztikusan ábrázolja figurái tudatállapotát, mélyen ismeri alakjai gondolkodásmódját, szóhasználatát, lehetséges gesztusait, indulatait. A szaggatott, szakadozott nyelv sokszor nem kifejezni, hanem elfedni törekszik a valóságos tartalmakat.

Vincze János pécsi rendezése kitűnően oldja meg a mű időfelbontásos szerkezetének színrevitelét. Míg az előtérben a munkanélküliek árkot ásnak, a lejtősen emelkedő színpad felső részén gyerekek ülnek az iskolapadban, s megelevenítik azt, amiről a felnőttek beszélnek. Egyszerre látjuk a múltat s a jövőt. Az előtérben zajló elkalandozó beszélgetések közepette időnként kétoldalt kivilágosodik a színpad, s felidéződik az elmesélt vagy elkezdett jelenetsor: Ferike faterja, a körzeti megbízott viaskodik asszonyával, aki szenved sivar életétől, s mert a falusiak az idegent látják benne, nem veszik emberszámba. A sarki kocma előtt férfiak sörözgetnek, adomáznak, az előző nemzedéket képviselő Krekács Béla, Banda Lajos és Herda Pityu. A szituációk változnak, ám a figurák sorshelyzete ismétlődik, sugallja az előadás. Az egyik legötletesebben és vizuálisan is szépen megkomponált jelenet a munkafelügyelő titkárnő érkezése. Előbb a polgármesteri hivatal

irodai íróasztalánál látjuk Marikát, a tündibüdi titkárnőt, amint magazint olvas, arcát púderozza, ajkait rúzsozza. Aztán föltápaszkodik, fényes bukósisakot ölt, kismotorra száll egészen fent, a színpad magasában. A fehér háttér előtt kimerevedik a kép, a motorozó lány sziluettje ott lebeg némán a magasban, már beszélnek róla a férfiak, hogy hallják a motor zümmögését, miközben végig csak az árnyalakot látjuk.

Amennyire remekelt a drámai szerkezet színrevitelében a rendező, színészi erővel annál kevésbé bírja az előadás. Hullámzó színvonalú, gyakran egysíkú, statikus a játék, elnagyolt vagy vázlatos némely színészi alakítás. Háy elsősorban beszédmódjukkal jellemzi figuráit, s tág teret ad a színészi alakformálásnak, a „kitöltetlen helyek” érzéki megfogalmazásának. Lipics Zsolt (Krekács Béla) szenvedélyes, hadaró, fel-felcsattanó munkanélkülije jóval elemeltebb figura, mint két társáé. Ócska macskófelső, nyakba vetett zöld-fehér Fradi-sál, szotyolát köpködő, bugyborékoló beszéd; Lipics időnként fölturbózza a hangját, kacsaja ördögivé válik, a tekintete átszellemült lesz, héjaként csap le ironikus szavaival. Agresszivitásból hirtelen zuhan tűnődő meditációba vagy apátiába: érzékenyen és nagyvonalúan formálja meg a férfi alak benső ambivalenciáját, frusztrációját. Németh János Banda Lajos az ellenkező végletet testesíti meg: lassan hömpölyögve, komótosan mesél, ízesen adomázik. Ujláb Tamás szurkálódó Herda Pityuja kitarja poénjait, kabaréelemeket vegyít a játékba, a közönség nagy öröme. Dóka Andrea bőrdzsekis, szuperminis titkárnője felvágott nyelvű liba és hatósági kápó, riszálósan tipeg, durcásan keménykedik. A jövőlátó Papi Jóska figuráját Bánky Gábor eleinte álomjelenéssé transzponálja, alig hallhatóan leheli el cimboráinak vészjóslo ígeit, majd hamar visszazökkenti a nyers naturalizmus világába. Az előző nemzedék képviselői elmosódottabbak, haloványabbak: Jakab Csaba, Horváth György és Pilinczes József kocma előtt trécselő, söröző triója meglehetősen vázlatos, a szokványos panelekből építkezik. Dévényi Ildikó megtört anyja gyereket oltalmazó otthonkás háziasszony, a Ferike mamáját játszó Gráf Csilla egyszerre lefojtott indulatú, sziszegő hárpia és elhasznált feleség, Krizsik Alfonz rendőre széles karmozdulatokkal gesztikuláló, szenvedélyes „közeg”.

A címszereplő rendőr lábát felpolcolva, elnyúlva tévét néz az egyik epizódban. Az ormótlan monstrumból a letűnt kor jól ismert másora harsog. A mai munkanélküliek rádiót hallgatnak unaloműzőül, s dermedten merednek a készülékből ömlő euroablálára. Kovács Yvette koszlott, csiricsaré turkálóruhákba öltöztette a szereplőket. A színpad széli lakások falai sárosak, a rendőrlakban porhanyós földön állnak az ócska bútorok. A sivar tér lepusztultságot, reménytelenséget sugall, Huszthy Edit díszletei a földhözragadtságot hangsúlyozzák.

A pécsi gondolatgazdag, ám nem mindig erőteljes interpretációjából annyi mindenképpen kiderül, hogy az új Háy-opus nemcsak a *Gézagyerek* ikerdarabja, hanem sikeres drámaírói kísérlet az idő megragadására s egy merész és új dramaturgia kidolgozására. A kérdés csak az, vajon mikor lép a publikum elé harmadik „istendramájával” Háy János.

HÁY JÁNOS: A HERNER FERIKE FATERJA (Pécsi Harmadik Színház)

DÍSZLET: Huszthy Edit. **JELMEZ:** Kovács Yvette. **A RENDEZŐ MUNKATÁRSAI:** Bogárdi Aliz, Ihász Irén, Muschberger Ágnes, Steiner Zsolt. **RENDEZŐ:** Vincze János.

SZEREPLŐK: Lipics Zsolt, Németh János, Ujláb Tamás, Bánky Gábor, Dóka Andrea, Jakab Csaba, Horváth György, Pilinczes József, Dévényi Ildikó, Krizsik Alfonz, Gráf Csilla, Orosz Mihály, Dargó Gergely, Takács Dániel, Fülöp Gergely.